

Väderskär

Natur

Väderskär (eller Värskär som ön också kallas) ligger så långt ut i kustbandet i Loftahammars socken man kan komma. Österut öppet hav och västerut den ganska småskaliga skärgården söder om Horsö ägovälde. Runt Väderskär finns en liten arkipelag, bestående av små och låga flador och bådor mest. Få bebyggda öar i Smålands skärgård har ett så extremt utsatt läge. De enda med jämförbart lika mycket öppet hav runt om är Storkläppen och Åsleskär.

Konturen är nästan rund och stränderna är slutna; ingenstans finns djupt inträngande glon eller långt utskjutande uddar. Väderskär skulle med fog kunna kallas en klippö, eftersom berget går i dagen mest överallt och jorden har och alltid har haft svårt att samla sig i lager och ligga kvar. Bergrunden, som består av dioritskiffer med inslag av granit, är sprucken och skrovlig. Det som frodas bäst är vindtuktad tall och en. Det extremt utsatta läget är förstås avgörande för såväl flora som fauna.

Väderskär är en mycket låg ö; i princip finns ingen punkt högre än tio meter, knappt ens det. Den absoluta merparten av ön ligger dessutom mellan havsnivån och fem meter. Den ringa höjden gör att slänter och klipp hållar inte får någon chans att bli riktigt branta. Ön är mestadels ganska mjukt böljande och terrängen växlar ständigt mellan naket berg och gräsbevuxna slänter.

Historia

Förhistoria

En så extremt låg ö som Väderskär har förstås varit översköld av ishavet till långt fram i tiden. Vi räknar med att vattenståndet var ca två meter högre vid medeltidens början, vilket dränkte stora delar av Väderskärs ständer. I den förhistoriska skärgården, som sträckte sig långt in över nuvarande fasta land, var Väderskärs läge än mer extrem utskärgård, när de första kobbarna väl tittat över vattenytan. Kända förhistoriska lämningar saknas sålunda på Väderskär.

Jordnatur

Väderskär har under alla kända tider fram till 1870-talet varit frälsegods. Troligen var ön ett av fiskerierna under Fågelvik redan på 1400-talet. Från 1600-talets mitt fram till 1731 var ön utarrenderad till Söderköpings fiskaresocietet. Detta år sades kontrakten upp av ägaren och Väderskär återgick som frälsegods under Fågelvik.

Ön överfördes så småningom till Hornsberg i Tryserums socken. På 1870-talet förvärvade fiskarena på Väderskär äganderätten till tomterna och en del av den övriga marken. Med tiden förvärvade de hela ön. Trots detta delades inte Väderskär utan kvarstod som en enda fastighet med gemensam nyttjanderätt.

Bosättning

Hur och när det första fiskeläget uppstod på Väderskär är okänt. Ön omnämns inte i några medeltida källor. 1429 utfärdade Sten Turesson (Bielke) till Fågelvik i Tryserums socken ett gåvobrev för sin styvson, sedermera kung Karl Knutsson, angående två gods på Sladö och Hasselö. I brevet anförs också ett intyg som stadgar att hela skärgården mellan ”Fliesesund och Idöo sund med alle the fiskerier som thertil hörer, hafva af ålder legat och lydt till Fougelvik”. Väderskär har sannolikt varit ett av de ”fiskerier” som avses i brevet. I den jordebok Göran Eriksson till Fågelvik upprättade privat omkring 1500-talets mitt, namnges de sju fiskelägen som då hör till det stora godset; Björkeskär och Hundeskär i Östergötlandsamt Flatvarp, Väskär, Grindö, Städsholmen och Åsleskär i Tjust. Denna uppgift berättar inte huruvida öarna var bebodda permanent eller bara under sommarsäsongen.

Strax före 1600-talets mitt arrenderar Söderköpings stad av herrarna på Fogelvik de båda obebodda öarna Björkskär (i Gryts socken) och Väderskär, för att försäkra stadens fiskare fiskevatten och handel. Stadsfiskarena hade uppenbarligen redan tidigare nyttjat dessa båda öar som bas för sina säsongsfisken. Under 1640-talets senare del tycks två av dessa fiskare ha slagit sig ner permanent på Väderskär. Allt fler av stadens borgare valde med tiden att ägna sig åt fiske och slog sig ner på de båda fiskeskären. Trots att dessa fiskeborgare bodde längst ut i skärgården, behöll de sitt burskap i Söderköping. Andra som direkt ville etablera sig på något av de båda skären, avkrävdes borgared i Söderköping, vilket betydde att man betalade skatt till staden i sex år. Dessutom krävdes att de skulle äga eller bygga sig hus på ön i fråga. Hamnfogdar etablerades och med tiden bodde så många fiskare på öarna, att de kunde bilda egna skrän med ålderman i spetsen. Sålunda var det ursprungligen endast borgare som bodde på Väderskär. Ön borde därför benämnts köping och fungerat som centralhamn för all fisk fångad i skären runt om. Både Björkskär och Väderskär bebyggdes sakteligen och fungerade som en slags köpingar under Söderköping. Hur många som fram till 1700-talets början bodde på fiskeskären vet vi inte, eftersom Söderköpings alla borgare registrerades i stadens mantalslängder. Från 1720-talet residerade Arvid Horn på Fågelvik och han arbetade intensivt för att frigöra fiskarena på Björkskär och Väderskär från Söderköping. År 1772 erlade fyra åbor på Väderskär 6 3/4 tunna strömming i ränta till Fågelvik. Det torde motsvara antalet hushåll på ön.

Det kan mycket väl ha funnits säsongsbosättningar på Väderskär långt före Söderköpings ”maktövertagande”. Det är känt från bl a Stockholms skärgård att de skär som hyste medeltida hamnfisken, tidvis stod öde under 1600- och 1700-talen. Spår efter sådana, vanligtvis tomtningar, är emellertid inte påträffade.

I Havtons anteckningar om Tjust på 1830-talet kan man läsa följande lite märkliga uppgifter om hur det gick till när Vädeskärsborna blev bofasta: ”Väderskär ligger ytterst i hafvet och var i förstone hamn för Eds sockens skärkarlar, men sedermera utträngdes de af främmande fiskare från Finland, hvilka från Norrköping och

Söderköping anlant och stannade öfver sommaren blott, men såsmåningom på allvar bosatte sig där. Spenamnet 'finnar' fick Vädeskärboarne sedan länge kännas vid”.

De magra omständigheterna till trots ökade befolkningen även på Väderskär successivt. 1779 fanns totalt 21 personer på ön. Något måste ha hänt åren därefter, för 1813 redovisas 99 personer totalt. Därefter sjunker siffrorna sakta men säkert, för att vid sekelskiftet 1900 räkna ca 50 personer.

På denna magra och vindpinade ö har i alla tider jordbruk varit omöjligt. Till och med boskapsskötsel tycks ha varit en starkt begränsad sysselsättning pga av den karga miljön. Nils Månsson Mandelgren skriver vid sitt besök 1848 ”På ön växer icke ett enda träd ej heller finnes der någon kåltäppa långt mindre ett potatisland; midt på ön hvar en dæld 2 a 3 aln bred och 200 aln lång, med litet grönt gräs, hvarest några kor gick och betade; det övriga utaf landet var endast gråa kullriga granitklippor”. En annan besökare 1915 skriver, att endast några få av de då 15 fiskarefamiljerna som bodde på ön, höll sig med kreatur.

Den karga marken på ön saknade i stort sett betydelse för de flesta av fiskarna. Eftersom inget jordbruk förekom och boskapsskötseln var minimal, fanns ingen anledning att markera något individuellt ägande. Det var fisket som var viktigt och detta fördelades på det sätt som var brukligt i hela skärgårdsområdet, nämligen genom sämjedelning med fasta fiskelotter som regelbundet roterades mellan de olika fiskarena.

Fiske

Väderskär är en god representant för det renodlade fiskeläget i ytterskärgården. Fisket har varit den enda anledningen att söka sig hit och vistas här. De tämligen extrema ekologiska förutsättningarna har medfört att fisket i alla tider inte bara varit det dominerande, utan snarast det enda möjliga näringsfånget. Viktigaste komplementnäringen har säkert säljakt varit. 1807 gjorde kungens befallningshavare i Kalmar län en egen reflektion kring fiskeskäret, som väl beskriver förutsättningarna för denna karga ö: ”som Wederskär ej är något hemman eller mantal och dess Innebyggare följaktligen ej heller bönder, utan är detta skär en lägenhet utan det minsta åker med natur af Rå och rör under Fågelviks gods samt bebos av fiskare”.

Att man har fiskat vet vi, men inte hur mycket, vilka fiskslag, vilka redskap och av hur många fiskare osv. Den första statistiken för landet och därmed länet med dylika uppgifter upprättades först 1880. Detta år registrerades 14 ålfiskare på Väderskär med tillsammans 28 hommor. 120 lispund (1 lispund = 20 skålpund = 8,5 kilo) ål förde de i land till ett värde av 720 kronor. Endast på Idö fångades samtidigt mer ål, till större värde i hela Tjust skärgård. 14 fiskare, troligen desamma som ålfiskarena, drog med 670 skötar upp strömming ur havet till ett värde av drygt 5 000 kronor. Endast Händelöpfiskarena fångade något mer av havets silver, sett till fångsterna i hela skärgården. Som mest lär det ha funnits 22 fiskare på Väderskär.

Avfolkningen drabbade även de utpräglade fisklägena. 1961 fanns på Väderskär bara två yrkesfiskare med inriktning på såväl fjällfiske som ålfiske.

Fiskelotterna har genom alla tider roterat mellan de olika fiskarna.

Kapellet

Väderskär är idag för många kanske mest känt för sitt kapell. Den knuttimrade bygganden uppfördes sannolikt under 1600-talet -enligt en tradition 1615, enligt en annan 1663- och har sin närmsta parallell i S:t Antonius kapell på Rönö i Gryts skärgård. I kapellet, benämnt Korumhuset, hölls gudstjänster av fiskarna själva eller ibland av en präst från fastlandet. Men kapellet fungerade också som samlingslokal för skärlagets stämmor. Väderskär utgjorde ju ett s.k. hamnfiske. Livet i fiskeläget reglerades alltså av en hamnordning och ansvarig för rättsordningen på skäret var en hamnfogde. Hamnordningen var ursprungligen en medeltida förordning, men har reviderats ett antal gånger och tillämpades som rättslig stadga fram till 1800-talet. Stämmorna avhandlade det mesta som rörde livet på skäret och kan ses som en motsvarighet till de bystämmor som hölls i jordbruksbyarna. I Korumhuset förvarade skärlaget sitt arkiv med anteckningar och protokoll från 1680-talet fram till 1860. De publicerades till del i Fataburen (Nordiska museets årsbok) 1920.

Det mesta av anteckningarna i arkivet utgörs av skärlagets gemensamma räkenskaper, men det mest intressanta är kanske hamntingsprotokollen, vilka stundtals innehåller ganska fyllig information. Här framgår bl a att hamntingen på Väderskär även gällde fiskelägena på Åsleskär, Bondeskär, Jutskär och Grindö. Även dessa skär lydde alltså under hamnstadgan, men var sannolikt för små för att kunna hålla egna ting, varför de slogs ihop med Väderskär. Ibland fanns även representanter från Flatvarp, Städsholmen och till och med Sladö med på sammankomsterna, trots att dessa byar inte utgjorde några hamnfisken. Orsaken till detta var sannolikt att man på tingen bl a avhandlade tvister kring fiskevatten mm, som rörde de övriga byarna.

Ett stenkast från kapellet finns en liten begravningsplats, öde sedan länge, men omgiven av en vällagd bogårdsmur. Traditionen vill göra gällande att det är en kolerakyrkogård. Vid 1700-talets början grasserade en pestepidemi i sydöstra Sverige. Många av ödekyrkogårdarna runt om i skärgården kan mycket väl vara det dystra resultatet av denna farsot. Men kyrkogården kan också ha varit fiskande Söderköpingsbors sista viloplats.

Bebyggelse

Bebyggelsen på Väderskär ligger -och har alltid gjort- i den lilla antydning till bukt som ger väderskydd på öns västra sida. Här finns också ett litet glo, idag mycket uppgrundad. Utmed detta har bodar och båthus uppförts. Gloet har under tidernas lopp muddrats och grävts för att kunna fortsätta att användas.

När Nils Månsson Mandelgren 1848 reste genom Småland, besökte han också Väderskär. Mandelgren var en van resenär och iakttagare och alltid flitig med pennan. Så även på denna på utsatta plats. Det finns mycket noggranna blyerts-teckningar föreställande hamnen med bodar av allehanda slag. Flera sjöbodar är uppförda med utkragat tak över ena långsidan, sk skunke, under vilket båten låg. Alla bodar är timrade och på taken ligger metadels bräder. Bostadshuset fångade tyvärr inte Mandelgrens intresse.

På foton från 1900-talets början ser man på ön idel små låga stugor, ryggåsstugor och enkelstugor, med rödstrukna väggar, vita knutar och tegeltäckta tak. Endast en ryggåsstuga återstår idag på Väderskår. Denna, som kallas Edlunds stuga, ligger verkligen upptryckt mot en bergssida som ger lä från två håll. Den har under tidernas lopp byggts om och moderniserats.

Ryggåsstugorna har ersatts med större och bekvämare hus. Merparten bostadshus på Väderskår är uppförda runt sekelskiftet 1900, med tonvikt på tiden efter seklet. De är alla barn av sin tid med tämligen kvadratisk grundplan, uppförda i 1½ våning, brädslagna och rödstrukna med vita snickerier. Några enkelstugor med samma exteriör finns också. När etnologiprofessor Erixon besökte skäret 1915 konstaterade han torrt att ”Boningshusen äro numera tämligen nybyggda och av föga kulturhistoriskt intresse”. Men sedan dess har nästan ett sekel förflutit och synen på de då nyuppförda husen förändrats.

Av äldre foton framgår att bodarna nere vid hamnen däremot inte nämnvärt har förändrat sig mycket sedan Mandelgrens dagar, mer än vad gäller taktäckningen. Bara någon enstaka bod har vid sekelskiftet 1900 ännu brädtak, tegel var det dominerande. 1900-talets fiske har dock successivt krävt större bodar för redskap och båthus för båtarna. Dessa ligger pga uppgrundningen längst ut i hamnen. Strax söder om gamla hamnen har under 1900-talet en ny djupare hamn etablerats. I den skyddade gipen innanför ligger tillhörande bostadshus och bodar.

Kapellet

Det som gör kapellet på Väderskår så märkligt är inte enbart åldern, 1600-talets första hälft troligen. Det är lika mycket byggnadsmaterialet. Kapellet är delvis inrett med begagnat virke från någon storgård, troligen från Fågelvik, som ön åter hörde under från 1620-talet.

Själva konstruktionen är mycket enkel: Ett fyrkantigt rum innanför knuttimrade väggar med tak öppet till nock. Ett litet timrat vapenhuset lagt till den västra gaveln. Sakristia saknas. Kapellets utsida är skyddad med grov lockpanel och på taket ligger tegel.

Den timrade stommen är på insidan och upp till takhöjd klädd med bräder. Dessa bräder, som troligen sattes upp 1738 (i räkenskaperna omnämns en panelning av korunhuset detta år) måste vara hämtade från en storgård, sannolikt Fågelvik. De är nämligen kunnigt bemålade med stora figurscenerier och draperier av ett slag och i ett maner som är fullständigt främmande för ett enkelt litet skärgårdskapell; sköna damer i vitpuddrade peruker och frasande siden sida vid sida med tunga sammetsgehäng och tofsar. Stilen är utpräglad senbarock. Av någon förunderlig anledning var ambitionen att återskapa de ursprungliga bildscenerierna inte så stor. De flesta bräder är uppsatta så att de målade scenerna framträder så långt bräderna räckt till, andra är uppsatta lite hipp som happ, så att delar av bilderna hamnar upp och ner eller helt fel. I gavelröstena och mitt på östväggen, som ej är panelade, har någon bygdemålare på de opanelade och vitlimmade timmerstockarna målat mönsterbårder och änglar med bibelord i en naiv stil, som i mycket påminner om 1700-talets bonadsmålari. På västra gavelfältet finns årtalet 1740 inmålat, något som skulle stämma väl med såväl manér som

byggnadshistoria. De båda penselförarnas olika skolning och omvärld ställs obarmhjärtigt bredvid varandra.

I stället för altartavla finns ett lågt fönster genom vilket himlen och Guds fria natur kan målar de skönaste bilder. Den enkla bänkinredningen inbjuder inte till längre predikningar. På sittbräderna är bomärken inskurna för att markera de olika fiskarens plats.

Dagsläge

Väderskär ansluter i flera avseenden till de utpräglade fiskelägena Häradsskär och Löskär i Östergötlands skärgård, men också till de mindre fiskelägena Jutskär, Åsleskär, Bondeskär och Grindö lite längre söderut i Tjust skärgård. Till skillnad från flertalet av dessa, är Väderskär ännu bebodd mer eller mindre året runt av några unga fiskare med familj. Väderskär är dock idag huvudsakligen en sommarort och de flesta husen har övergått till att användas som sommarbostäder av ättlingar till de gamla Väderskärsborna. Den ryggåstuga som ännu finns kvar på ön används också som sommarstuga.

Fiskeläget Väderskär är på alla sätt unikt i Kalmar läns skärgård: Dels genom att vara den mest fiskelägesliknande hussamlingen längs hela långa kusten, dels genom det synnerligen extrema geografiska läget och dels genom att ännu vara bebott och brukat för fiske.

Kapellet lockar besökare sommartid, men förutsättningen är tillgång till egen båt. Allmänna kommunikationer till skärgårdens östligast belägna ö saknas. Väderskärs kapell används sommartid för gudstjänst och bröllop.

Skydd och förordningar

Omistlig miljö i Byar och fiskelägen i Västerviks kommun, bilaga till ÖP

Redovisat i Kulturminnesvårdsprogram för Västerviks kommun. Västerviks kommun 1986

Områdesbestämmelser för del av Väderskär 1998

Väderskärs kapell byggnadsminnesförklarat

Litteratur

Kalmar läns museums arkiv

Loftahammar i bilder från förr. Loftahammars hembygdsförening 1986

Mandelgren i Småland. Bengt Jacobsson 1983

Byar och fiskelägen i Västerviks kommun, bilaga till ÖP, 1984

KMV-program. Åtgärdsdel Västerviks kommun, 1986

Ryggåstugor i Tjust och Hammarkind. Claes-Göran Petersén 1978

Från Arkesund till Kråkelund. Skärgården i Östergötlands och Kalmar län.
Länsstyrelserna i Östergötlands och Kalmar län 1979
Björkskär och Vaderskär. Ett försök till köpingsbildning. Björn Helmfrid,
Östergötland 1994/95
Ett skärlag och dess arkiv. Sigurd Erixon, Fataburen 1920
Tryserums socken. Manne Hofrén 1957
Meddelande rörande Sveriges fiskerier 1-2. Rudolf Lundberg 1883